

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Y.2003, C.8, S.3 s.27-48.

KOOPERATİF BANKACILIĞI VE DÜNYA GENELİNDEKİ UYGULAMALARI

COOPERATIVE BANKING AND IT'S APPLICATIONS IN THE WORLD

Arş.Gör.İlhan KÜÇÜKKAPLAN*

ÖZET

Bu çalışmada kooperatif bankacılığı sistemi ve bu bankacılık türünün dünya genelindeki uygulamalarının niceliksel ve niteliksel yönlerinin tanıtılması hedeflenmektedir. Çalışmada, öncelikle kooperatif bankacılığı sistemi tanımlanmış ve ardından dünya uygulamaları iki model altında (Alman ve İngiliz Modeli) toplanarak özellikleri incelenmiştir. Çalışmanın son kısmında ise kooperatif bankacılığı uygulamalarının genel olarak sayısal ve niteliksel olarak incelenmesiyle çalışma tamamlanmıştır.

ABSTRACT

In this article has aimed to explain the cooperative banking system and it's qualitative and quantitative applications in the world. First of all the cooperative banking system is defined and then the models of cooperative banking in the world can be examined under two structures. (German Model and British Cooperative Bank Model) At the end of the article qualitative and quantitative applications of cooperative banking systems are examined in general.

GİRİŞ

Kooperatifler, gelişmiş ülkelerde ekonomik ve sosyal kalkınmanın aracı olarak kullanılmışlardır. Bunun için kooperatifler her yönden desteklenmiş ve kendi ayakları üzerinde durabilen kurumlar haline gelmişlerdir. Bu gelişmeler sayesinde kooperatifler, ekonomik hayatta kamu ve özel sektörün yanında üçüncü bir sektör olarak yerlerini almışlardır.

Kooperatifler, karşılıklı yardımlaşma esasına göre kurulmuş sistemlerdir. Mali güçleri belirli bir işi veya hizmeti yerine getirmeye

* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe-Finansman ABD

yetmeyen kişilerin güçlerini bir kurum altında birleştirerek bu hedeflerinin gerçekleştirilmesini sağlayan sistemlerden birisi de kooperatiflerdir. Kuruluş gayesinden hareket edildiğinde kooperatifler finansman yönünden desteğe ihtiyaç duymaktadırlar.

Türkiye’de kooperatifçilik sektörünün sorunları bulunmaktadır. Bu sorunları; yönetim, denetim, eğitim ve finansman başlıkları altında toplayabiliriz. Türkiye’deki kooperatiflerin sayısal anlamda gerçekten büyüdüğü gözlenmektedir. Fakat hala diğer gelişmiş ülkelerdeki kooperatifleşme oranı yakalanamamıştır. Sayısal anlamdaki bu gelişme niteliksel anlamda da istenilen düzeyde değildir. Kooperatiflerin kaynak bulmadaki sıkıntıları finansman sorunu başlığı altında toplanmaktadır. Kooperatif ortaklarının ortaklık paylarının düşük olması bu sorunun nedenlerinden birisidir. Ayrıca diğer sektörlerin (kamu, özel) kendilerine finansman sağlayan bankalarının bulunması ve kooperatiflerin bu imkanlardan yine devlet eliyle yararlandırılması sebebi ile kooperatifler bugün finansman sıkıntısı içindedirler. Kriz dönemlerinde kooperatiflerin kaynak bulması daha da zorlaşmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde kooperatiflerin finansman problemleri yine kendilerinin hakim olduğu kooperatif bankaları yoluyla giderilmektedir. Ülkemizde de kooperatiflerin finansman sorunlarının giderilmesi ve daha güçlü bir yapıya kavuşmaları için böyle bir kuruma ihtiyaç duyulmaktadır. Kurulacak bir kooperatif bankası, kooperatiflere finansal anlamda destek olarak sektörün gelişmesine büyük katkıda bulunacaktır. Bu amaçla; bu tip bir bankanın kurulmasından önce dünyada kooperatif bankacılığının işleyişini tanıtmaya yönelik olarak bu çalışma kaleme alınmıştır.

1. KOOPERATİF BANKACILIĞI SİSTEMİ

Kooperatif bankacılığı sisteminin anlaşılabilmesi için öncelikle bu bankacılık türünün tanıtılması gerekmektedir. Yabancı ve yerli literatürde kooperatif bankacılığının tanımlarına aşağıda yer verilmektedir.

Kooperatif bankacılığı, ekonomik yönden zayıf olanların birleşmelerinden ve dayanışmalarından doğan güçle ortak amaçlarına ulaşmak, ekonomik ve sosyal güçlüklerini yenebilmek veya varlıklarını ve birliklerini sürdürebilmek için oluşturdukları örgütlerin ya da üst örgütlerinin, ortaklarına ödünç vermek ve kimi zamanda borçlandırma, kefalet, ödeme ve geri ödeme yol ve yöntemlerini bulmak suretiyle kooperatifler ve ortaklarının ödemelerinde kolaylıklar sağlayan yasal kurum olarak tanımlanabilir.¹

Kooperatif bankacılığının diğer tanımı ise 1976’da Franz C. Helm tarafından yapılmıştır. Kooperatifler finansal sorunlarını çözebilmek amacıyla, aralarında işbirliği ve güç birliğine yönelerek kendi finansal kurumlarını kurabilirler. Kooperatif bankaları; ortaklarına işletme sermayesi ve iskonto kredisi vermek, ekonomik gelişmelere ilişkin bilgi verip, finansal

¹ İsmet TAYŞI, “Kooperatifler Bankası Kurulabilir mi?”, *Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi*, 1998, s. 79

konularda danışmanlık yapmak dışında, mevduat toplamak, tahvil çıkartmak vb. normal bankacılık işlemlerini de yerine getirirler.²

Kooperatif bankacılığı, kooperatif ve üst örgütlerine kredi veren; ancak, aynı zamanda kooperatif üst örgütleri tarafından kurulup işletilen, onlar tarafından sahip olunan bankadır. Kooperatif bankası bir kooperatif kuruluşu olduğu için kredi verdiği kooperatifleri ve üst örgütleri denetlemesi durumunda yapılan denetim bir özdenetim olarak değerlendirilmekte ve demokratik yönetim ilkesi zedelenmemektedir.³

Kooperatif bankaları il, bölge ya da ülke çapında faaliyet gösterebilirler. Kooperatif bankaları kooperatiflerin bütünleşme derecelerine ve bütünleşme türüne göre çeşitli biçimlerde örgütlenmektedirler. Örneğin yerel düzeyde çalışan birim kredi kooperatiflerinin yatay bütünleşmesi ile bölgesel düzeyde hizmet sunan bir kooperatif bankacılığı kurulabileceği gibi, bölge birliklerinin yatay bütünleşmesiyle ülke çapında hizmet sunan bir kooperatif bankası da kurulabilir. Tarım sektörüne yönelik olarak çalışan tarım kredi kooperatiflerinin yanı sıra, küçük esnaf ve sanatkara yönelik olarak çalışan kredi kooperatiflerinin bölge ve ülke düzeyinde (yatay) bütünleşmeleri durumunda ise daha güçlü bir kooperatif bankacılığı kurulabilir. Kurulan bu bankaya başka ilgi alanlarında çalışan diğer kooperatifler de ortak olabilirler. Bu durumda banka, hem kaynak açısından güçlenmekte hem de daha çok kooperatife hizmet götürebilmektedir. Birim kooperatif bankasının kurucuları, ortakları ve müşterileri olarak farklı fonksiyonlar yerine getirmektedirler.⁴

Kooperatif bankacılığının özelliği, sadece kooperatiflere kredi vermesi değil, bankanın yönetim ve finansmanına kadar kooperatif ve üst örgütlerinin egemen olmasıdır. Kooperatif bankasına ayrıcalık kazandıran asıl özellikte budur. Bu özellik, kooperatiflerin finansman kurumunun denetimi yönünden önemlidir. Ziraat ve Halk Bankalarının kooperatifleri denetimi, devlet denetimi olduğu halde gerçek bir kooperatif bankasının kredi verdiği kooperatifleri denetlemesi ise öz denetim olarak kabul edilmektedir. Bağımsız ve demokratik denetim, kooperatifçiliğin önemli noktalarından birisidir.⁵

Kooperatif bankacılığı alternatif işlevleri bakımından değişik bir bankacılık türüdür. Sosyal sorumluluk yaklaşımının bankanın hizmetlerini etkilediği bir türdür. Bankacılık hizmetlerinde çift taraflı bir sorumluluğa sahip olunması gerekmektedir. Bu sorumluluklar bankanın kaynaklarının nereden sağlandığı ve nereye harcanacağı yönündedirler.⁶ Bu noktada kooperatif bankalarının kaynaklarının çeşitlenmesi ve kredi ilişkisinin ise

² Franz C. HELM, **Kooperatif İşletme Ekonomisi**, Çev: İlhan CEMALCILAR, Eskişehir İ.İ.T.A. Yayını, Yayın No: 150/92, Eskişehir, 1979, 176

³ Ziya Gökalp MÜLAYİM, **Kooperatifçilik**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s. 22

⁴ Y. ŞAHİN ve O. ALTAY, "Kooperatifler Bankası ve Almanya Örneği", **T.C. Dokuz Eylül İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, İzmir, 1991, s. 176

⁵ Ziya Gökalp MÜLAYİM, **Demokratik Kooperatifçilik Politikaları ve Toprak Reformu**, Ankara, Yetkin Yayınları, 1993, s. 29

⁶ Brian HARVEY, "Ethical Banking: The Case of the Co-operative Bank", **Journal of Business Ethics**, Vol.14, 1995, s. 1008

ağırlıklı olarak ortak ve/veya üye kooperatiflerle yapılması kooperatifçilik sektörüne avantaj sağlayacaktır. Bu amaçla kurulan bankalar daha sonra gittikçe amaçlarından uzaklaşarak kredi portföylerinde, kooperatiflere açılan kredilerin payının düştüğü gözlenmektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi kooperatif bankalarının kuruluşunda yatan temel felsefe ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimlerinde önemli bir yere sahip ve kaynak sıkıntısı çeken kooperatiflerin finansal açıdan desteklenmesidir. Kooperatif mantığını göz önüne aldığımızda kooperatif bankaları; yerel tarım küçük sanayi işletmelerine kredi sağlamak için kurulmuşlardır.⁷ Bankanın ortağı (ya da üyesi) olan kooperatiflere, bu bankalar tarafından uzun vadeli ve düşük faizle krediler verilmektedir. Kooperatif bankacılığının tarihsel gelişimi incelendiğinde; ilk zamanlarda tarım ve esnaf kooperatiflerinin ayrı ayrı finanse edildiği farklı bankalar şeklinde bir yapılanma varken, değişen ekonomik şartlar ve ölçek ekonomilerinden yararlanma amacı ile bu bankaların tek çatı altında birleştikleri gözlenmektedir. Tüm kooperatiflerin bir banka tarafından finanse edilmesi bankayı kaynaklar açısından güçlendirirken kredi portföyünün riskinin dağıtılması açısından da avantaj sağlayacaktır.

2. DÜNYA GENELİNDE KOOPERATİF BANKACILIĞI MODELLERİ

Dünyada ilk kooperatif bankacılığı uygulamalarının başlaması, İngiliz kooperatif hareketi ile 1850'li yıllar ile 1860'lı yıllar arasına tekabül etmektedir. 1872'de CWS'nin (Toptancı Mağaza Kooperatifleri) İngiltere'de kurulmasıyla kooperatiflerin bankacılık alanındaki temelleri atılmıştır. Yine bu kurumun 1975'de isminin de Kooperatif Bankası olmasıyla işleyiş amacı ismine de yansımıştır.⁸ 1830'larda kooperatif hareketinin başlaması ve prensiplerinin belirlenmesiyle 1870'lerde kooperatif bankacılığının organizasyon şeklinin de ipuçları belirlenmeye başlanmıştır.⁹ İngiliz kooperatif hareketi ile aynı zamanlara rastlayan Alman kooperatifçilik hareketi de kendine özgü yapı ve yapılar geliştirmiştir. Delitzch ve Raiffeisen bu hareketlerin başındadır.

Dünyada kooperatif bankacılığı modelleri iki yapı altında incelenebilir. Bunlardan ilki, belirli bir noktaya kadar tamamen kooperatiflerin hakim olduğu bankacılık şubeleri ve üstlerinde bir kooperatif merkez bankasının bulunduğu, Alman modeli diye de adlandırabileceğimiz modeldir. Diğer yapı ise kooperatiflerin ortağı olduğu anonim şirket şeklinde kurulan ve şube ağı ile hizmet sunan, İngiliz modelinde olduğu gibi

⁷ Farkas FEKETE ve V. JOBORU, "The Role of Co-operative Banks in the Hungarian Financial Institution System with Special Respect to Financing Rural Area", www.unibamberg.de/sowi/economics/wenzel/forschung/ite/conf/abstract/afek.

⁸ Peter DAVIS ve S. WORTHINGTON, "Cooperative Values: Change and Continuity in Capital Accumulation The Case of the British Cooperative Bank", *Journal of Business Ethics*, Vol:12, 1993, s.852-853

⁹ HARVEY,1005

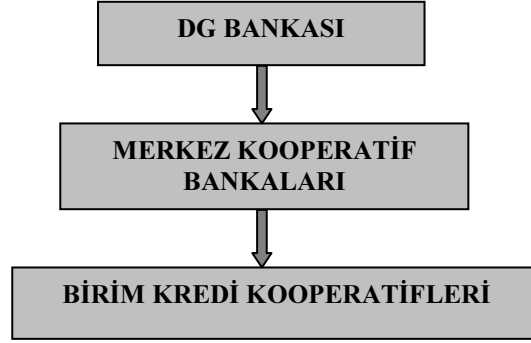
bankacılık hizmeti veren İngiliz Kooperatif Bankacılığı olarak adlandırabileceğimiz modeldir.

2.1 Alman Kooperatif Bankacılığı Modeli

Almanya’da kooperatifçilik temeline dayalı kredi sektörünün tarım kredi kooperatifleri ve esnaf sanatkar kooperatifleri olmak üzere iki ana noktadan hareketle oluştuğunu göstermektedir. Almanya’da kredi kooperatifçiliği ikraz birliklerinden Raiffeisen bankalarına, avans birliklerinden halk bankalarına doğru gelişimini sürdürmüş ve ilerlemiştir. 1971 yılı sonuna kadar birim kooperatifler ve bölgesel merkez bankaları olarak iki gruba ayrılan kooperatif kredi kurumları, 1972 yılından sonra üç aşamalı bir örgütlenme modeli benimsemişlerdir .

Bu modelin ilk basamağında birim kredi kooperatifleri, ikinci basamağında ise bölgesel düzeyde oluşturulan merkez kooperatif bankaları yer almaktadır. Sistemin tepe kurumu olan Alman Kooperatif bankası (DG Bankası) bölgeler arası bir nitelik taşımakta ve modeli tamamlamaktadır.¹⁰ Modelin şekil üzerinde incelemesi ise aşağıdaki gibidir.

Şekil 1: Alman Kooperatif Bankası Modeli:

Birim kredi kooperatifleri, kooperatif kredi ya da bankacılık sektörünün ilk basamağını oluşturan kredi kurumlarıdır. Hukuki yapıları kooperatif örgüt biçimindedir. Esnaf ve sanatkarlara yönelik olarak çalışan “Halk Bankası”, tarımsal üreticiye yönelik olarak çalışan “Raiffeisen Bankalarının” yanı sıra “Memurlar Bankası”, “İkraz Tasarruf Bankaları” gibi diğer kredi kooperatifleri de bu grupta yer almaktadır. Birim kredi kooperatifleri kamusal kredi kurumlarına benzemektedirler. Kamusal kredi kurumları, Alman bankacılık sektöründe kooperatif bankacılığına benzer bir örgüt yapısında faaliyette bulunan kredi kurumlarıdır .

Birim kredi kooperatiflerinin etkilerinin gelişimi özel amaçlı hizmetlerden (orta ve küçük ölçekli sanayi işletmeleri ile tarımsal kesime yönelik hizmetler), genel bankacılık işlemlerine doğru olmuştur. Birim kredi

¹⁰ ŞAHİN ve ALTAY,179-180

kooperatifleri, merkez kooperatif bankaları ve DG bankası ile işbirliği yaparak, bütün bankacılık hizmetlerini yerine getirmektedirler. Bankacılık faaliyetlerinin ağırlık noktasını mevduat ve kredi işlemleri oluşturmaktadır. Aktif işlemler içerisinde yer alan kredi işlemleri kısa, orta ve uzun dönemleri kapsamakta ve ortakların finansal açıdan desteklenmesine yönelik olarak uygulanmaktadır. Pasif işlemler içerisinde yer alan tasarruf mevduatları kalemi de büyük önem taşımaktadır. Bu seviyede menkul kıymetler ve döviz işlemleri aynı ölçüde dikkati çekmemektedir.¹¹

Küçük ölçekli işletmeler olarak çalışan birim kredi kooperatifleri, bankacılık hizmetlerini sunarken karşılaştıkları yetersizlikleri aşmak için birleşme yoluna gitmişlerdir. Birim kredi kooperatiflerinin daha etkin ve verimli çalışmaları amacıyla izlenen birleşme politikası sonucunda, birim kooperatiflerin sayısı azalırken iş hacimleri büyümüştür. Bu gelişim ile beraber ortakların mesleki dağılımı incelendiğinde, daha önceleri esnaf ve sanatkarlar ile birlikte çiftçilerden oluşan kesime memur ve işçi gruba da dahil olmuştur.¹²

Almanya'da bu birleşmeler sonucunda çoğu birim kooperatifin tüzel kişilikleri ortadan kalkmış, yeni bir tüzel kişilik ve daha büyük bir kooperatif ortaya çıkmıştır. Büyüyen ve yeni bir tüzel kişilik kazanan bu kooperatifler aralarında yatay bütünleşmeye giderek "Merkez Kooperatif Bankası" olarak adlandırılan bir üst örgütlenmeye gitmişlerdir. Üst örgüt çatısı altında toplanan birim kooperatifler tüzel kişiliklerini yitirmemekte, yeni bir tüzel kişilik yaratmaktadır. Yatay bütünleşme sonucunda büyük ölçek etkisinin yaratılması ile ölçeğin üstünlüklerinden yararlanılmaktadır. Bütünleşmenin; birim kooperatifin başarısını olumlu yönde etkilemesi, faaliyet tabanını genişletmesi, kaynak/zaman kullanımında etkinliği artırmasıyla rasyonelleştirme etkisinin büyümesi söz konusudur. Buna bağlı olarak da pazarlık ve rekabet etkilerinin gelişmesi beklenmektedir.¹³

Merkez Kooperatif Bankaları, birim kredi kooperatiflerinin bankaları konumundadırlar. Alman kooperatif bankacılığı sisteminin ikinci aşamasını oluşturan bu bankaların hukuki yapıları anonim şirket statüsündedir. Bankaların faaliyet alanı içerisinde bulunan kredi kooperatifleri bu bankaların kooperatif ortaklarıdır. Bu bankaların etkinlik alanları ve görevleri aşağıdaki gibidir.¹⁴

- Kredi kooperatifleri arasında takas işlemlerini gerçekleştirmek ve ilgili sorunları çözmek.
- Farklı alanlarda çalışan kooperatiflerin veya üst örgütlerinin kredi taleplerini karşılamak.
- Üye bankalarla birlikte, büyük müşterilere ortak kredi sunmak.

¹¹ ŞAHİN ve ALTAY,180-181

¹² ŞAHİN ve ALTAY,181-183

¹³ İsmail DUYMAZ, **Türkiye'de Kooperatiflerin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri**, Ankara, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları,1985, s.51

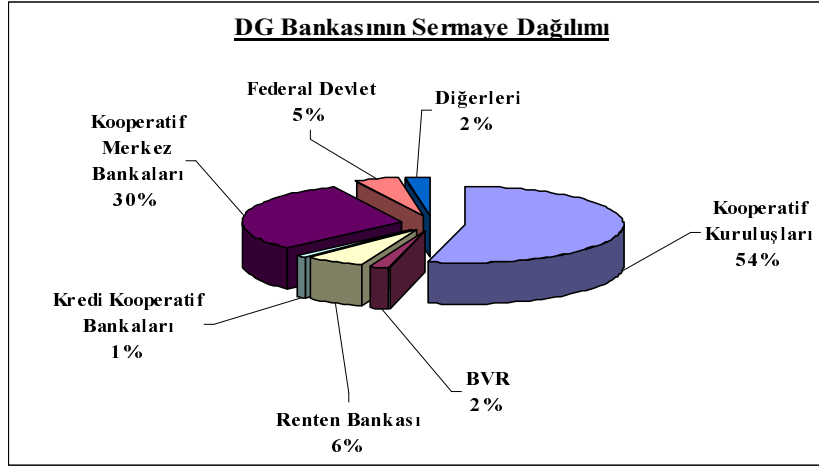
¹⁴ ŞAHİN ve ALTAY,183-184

- Kredi kooperatifleri arasındaki ödemeler trafiğinin düzenli bir şekilde dolaşımı sağlamak ve bu işlemleri gerçekleştirmek.
- Birim kredi kooperatiflerinin likidite rezervlerini yönetmek.
- Dış ticaret işlemleri ve diğer yurtdışı bankacılık hizmetlerini gerçekleştirmek.
- Menkul kıymetler alım satım işlemleri yapmak.
- Servet ve yatırım danışmanlığı ve gayrimenkul işlemlerinde aracılık yapmak.
- Birim kredi kooperatiflerinin denetlenmesi.
- Birim kredi kooperatiflerine danışmanlık yapmak.

Yukarıdaki işlemlere bakıldığında merkez kooperatif bankalarının birim kredi kooperatiflerinin bankaları olmasının yanında normal bir ticari bankanın yapmış olduğu faaliyetleri de yerine getirdiği görülmektedir. Birim kredi kooperatiflerinin bankası konumunda olan bu bankalar, kooperatif bankacılığı sektörünün likidite kaynaklarının optimal kullanımını sağlamaktadır.

Alman kooperatif bankacılığının en üstünde DG bankası bulunmaktadır. DG bankasının yasal görevi, Alman kooperatifçiliğini desteklemektir. DG bankasının ana sermayesinin dağılımı aşağıdaki grafikteki gibidir.¹⁵

Grafik 1: DG Bankasının Sermaye Dağılımı:

¹⁵ www.dgbank.de/

Yukarıdaki grafikten de görüldüğü gibi DG bankasının sermaye oluşumunda kooperatif bankalarının ve kooperatif kuruluşlarının büyük katkısı vardır. Bu da bankanın kooperatifçilikle ilgili kararları almasında bir serbesti tanımaktadır. Bu anlamda DG bank, birim kooperatiflere ve üst örgütlerine her türlü bankacılık hizmeti sunmaktadır. DG bankasının yurt dışında da bir çok şubesi bankacılık alanında hizmet vermeye devam etmektedir. Alman bankacılık sistemi içerisinde kooperatif bankacılığı uygulamalarının önemli bir yere sahip olduğu gözlenmektedir.

Alman modeli Hollanda'da bulunan kooperatif bankası tarafından da kullanılmaktadır. Aynı şekilde Alman modeline yakın bir yapılanma şekli İsveç kooperatif bankaları tarafından da benimsenmiştir.¹⁶ Dünyadaki kooperatif bankaları uygulamalarının çoğunda Alman modelinin kullanıldığı dikkati çekmektedir.

Bu modelde kooperatif bankaları yerel, bölgesel ve ulusal bazda finansman kaynaklarını kendileri yaratmaya çalışmaktadırlar. Bunu da mevduat toplayarak gerçekleştirmektedirler. Likidite sıkıntısı çekilen durumlarda bir üst bankadan kaynak aktarılmaktadır. Bu noktada sadece kaynağın yaratılması önemli değildir. Kullanılan bu kaynakların geri dönme oranı önemlidir. Bu oranın yüksek olması arzu edilmektedir.

2.2 İngiliz Kooperatif Bankacılığı Modeli

İngiliz kooperatif bankacılığı modeli bir çok yönleriyle Alman modelinden ayrılmaktadır. İngiliz kooperatif bankacılığı modeli ticari bankacılık faaliyetleri üzerine yapılandırılmıştır. Bu yapılanmanın 1993 yılından itibaren hız kazandığı gözlenmektedir.

İngiltere'de kooperatif bankası tüm kooperatifleri çatısı altında toplayan ve onların gelişmesini sağlayan Toptancı Mağaza Kooperatifleri (CWS) tarafından 1975'de kurulmuştur. Bu bankanın hisseleri bu kurumun elindedir. İngiltere kooperatif bankası kliring (takas) bankası şeklinde, İngiltere'de ve dünyadaki kooperatif hareketini desteklemek amacıyla, kurulmuştur.¹⁷

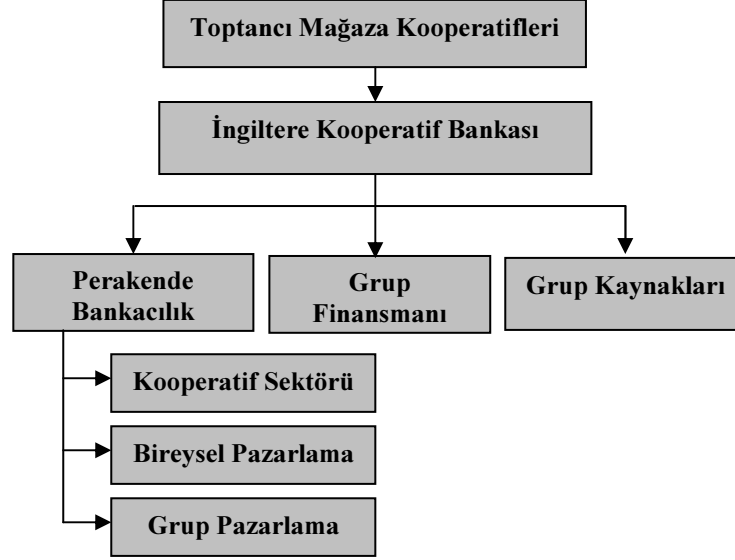
Bu noktada kooperatif bankası köklerini kooperatif hareketinden ve değerlerinden alan başarılı bir ticari organizasyondur. Bankanın pazarlama stratejisi kuruluş amacında olduğu gibi büyük bir zamanını kooperatif

¹⁶ Per W. SCHERBECK, "İsveç Kooperatif Bankalarının Teşkilatlanmış Şekli", Çev. Celal UZEL, **Kooperatifçilik Dünyası**, Ankara, 1984; Martin VEZINA, D. COTE VE M. TETRAULT, **Profile of Cooperative Banking Institutions throughout the World**, Kanada, Centre de Gestion des Cooperatives, 1998, s. 12

¹⁷ DAVIS ve WORTHINGTON, 852-853

değerlerinin kuvvetlendirilmesi için çalışmak olarak belirlenmiştir.¹⁸ Kooperatif bankasının organizasyon yapısı incelendiğinde bankanın ticari bankacılık esaslarına uygun olarak kurulduğu görülmektedir.

Şekil 2 : İngiltere Kooperatif Bankası Organizasyon Şeması:

Kaynak: Alan Kitson,1996:1022

İngiltere kooperatif bankasını diğer kooperatif bankalarından ayıran en önemli özelliği kuruluş aşamasında ve yönetim esaslarında perakende bankacılık yönteminin benimsenmesidir. Perakende bankacılık, mevduat bankacılığı, şube bankacılığı ve ticari bankacılık şeklinde de adlandırılmaktadır. Perakendeci bankalar vadeli ve vadesiz mevduat hesapları, çek tahsilatı, akreditif, açık kredi kolaylıkları, kısa vadeli kredi, tüketici kredi kartları, kambiyo işlemleri, havale, yatırım yönetimi, müşteriler adına menkul kıymet alım satımı gibi çok geniş bir yelpazeye yayılı standart işlemler yapmaktadırlar.¹⁹ İngiliz kooperatif bankacılığı da perakende bankacılığın konusuna giren yukarıdaki işlemleri yerine getirmektedir.

Aslında bu işlemlerle kooperatif bankacılığı işlevini yitirdiği düşünülmektedir. Fakat bankanın hisselerinin kooperatifleri bünyesinde barındıran bir üst kuruluşa ait olması, bankanın kooperatif bankaları içerisinde yer almasını sağlamaktadır.

İngiltere kooperatif bankasında, kooperatiflere verilen kredilerin toplam kredi miktarına oranı %10 seviyelerinde olmaktadır. Aynı zamanda bankanın mevduat portföyünün %4'ünü kooperatiflerden toplanan mevduat

¹⁸ Alan KITSON, "Taking The Pulse: Ethics and The British Cooperative Bank", *Journal of Business Ethics*, 1996, Vol:15, s. 1022

¹⁹ İlker PARASIZ, *Modern Bankacılık Teori ve Uygulama*, İstanbul, 2000, s. 14

oluşturmaktadır. Küçük ve orta boy işletme ve bunların kurmuş oldukları kooperatiflerle birlikte kooperatif bankasının dağıtmış olduğu kredilerin %60'ını bu üç sektör paylaşmaktadır. Bireysel kredilerin payı ise %40'dır. İngiliz kooperatif bankası aynı zamanda Unity Trust Bankasının %33'ünün de sahibidir. Yıllardan beri bu banka konut kooperatifleri, tüketici kooperatifleri ile diğer kooperatifler ve bunların bölge birlikleri veya ulusal birlikleriyle beraber çalışmıştır. Bu çalışmalar ve ilişkiler sonucunda çeşitli özel planlar kooperatif partnerlerle oluşturulmuştur.²⁰

İngiliz kooperatif bankacılığı, kuruluş amaçlarının dışına çıkmadan ekonomideki durgunluklar ve diğer sıkıntılardan dolayı zamanla bankacılık faaliyetlerini ticari bankacılık yönüne doğru kaydırmış olmasına rağmen kooperatiflere desteğini sürdürmektedir.

Bu iki modelde de görüldüğü gibi kooperatifler, bankaların sermaye yapılarında yer almaktadır. Alman modelinde alttaki kuruluşlar kooperatif statüsünde olup merkez bankası ise anonim şirket şeklinde kurulmuştur. Merkez bankasının hisselerinin çoğunluğu kooperatif veya birliklerinin elinde bulunmaktadır. İngiliz modelinde ise kooperatif bankası limitet şirket şeklinde kurulmuş olup şubeleri vasıtasıyla kooperatiflere bankacılık hizmetlerini sunmaktadır. Fakat bu bankanın da hisseleri İngiltere'de kooperatifleri çatısı altında toplayan bir birliğe aittir.

Bu iki model baz alınarak dünyada ki kooperatif bankacılığının özelliklerinin incelenmesi Türkiye'de kurulacak bir kooperatifler bankası modeli için önemlidir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında ise bu bankaların sayısal verileri incelenecektir.

3. DÜNYA GENELİNDE KOOPERATİF BANKACILIĞI UYGULAMALARI

Dünyada 125 ülkede 350 tane kooperatif bankacılığı ile uğraşan kurum bulunmaktadır. Bunlarla ilgili uluslar arası kuruluşlar ise; Uluslar arası Kooperatif Bankaları Birliği (International Co-operative Banking Association-ICBA), Dünya Kredi Birlikleri Konseyi (World Council of Credit Unions-WOCCU), Uluslar arası Raiffeisen Birliği (International Raiffeisen Union-IRU) ve Avrupa Kooperatif Bankaları Birliğidir.²¹ (Association of European Banking Cooperatives)

Kooperatif bankaları yaklaşık olarak 5 trilyon 589 milyar dolarlık bir global varlığı yönetmektedir. 1996'da The Bankers dergisine göre içinde kooperatif bankalarının da bulunduğu dünyanın 1000 büyük bankasının yönettiği toplam varlık 32.300 milyar dolardır. Bu bankaların 330 u Avrupa'da, 119 u Japonya'dan olmak üzere 291 i Asya'da, 156 sı Amerika'da, 59 u Ortadoğu'da ve 57 si Latin Amerika'da bulunmaktadır. Görüldüğü gibi bu pazarda kooperatif bankasının payı cent başına % 17.3

²⁰ DAVIS ve WORTHINGTON,853

²¹ Martin VEZINA ve Daniel COTE,"International Profile of Cooperative Banks: An Impressive Portrait", *The World of Co-operative Enterprise*, 1999, Vol:92-93, s. 23

dür. Bu pay da küçümsenmeyecek bir paydır. Bu orana Avrupa kooperatif bankalarının katkısı % 46.7, Asya'daki kooperatif bankalarının katkısı ise % 44.6 dır.

Tüm dünya çapında kooperatif bankalarının yaklaşık olarak 299 milyon üyesi bulunmaktadır. Bu üyelerin % 51.4 gibi ağırlıklı bir kısmı Asya kıtasında yaşamakta ve bu kıtayı % 30'la Amerika kıtası takip etmektedir. Yine bu bankalara üye birincil kooperatif sayısı da 216.616'dır. Diğer bir ifadeyle bu sayı kooperatif bankasına üye olan kooperatifleri göstermektedir. Yine bu kriterde de üye kooperatiflerin % 71.8'i Asya kıtasında bulunmaktadır. Tüm bu kriterlerle ilgili diğer kıtalara ait rakamlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1: Kıtaların Genel Durumu

	Asya	Avrupa	Amerika	Afrika	Avustralya
Mevduat (US\$ 5.589 Milyar)	% 44.6	% 46.7	% 8.3	% 0.1	% 0.2
Üye sayısı (299 Milyon Adet)	% 51.4	% 14	% 30	% 3.3	% 1.2
Birincil Koop. Üyesi (216.616 Adet)	% 71.8	% 6.8	% 8.7	% 12.4	% 0.2

Kaynak:Profile of Cooperative Banking Institutions throughout the World 1998, Sayfa:4

Tablo 1'den kıtalar itibariyle kooperatif bankalarının durumları incelendiğinde, Afrika kooperatif bankasının yönetmiş olduğu varlık toplamının 6.3 milyar Amerikan doları olduğu görülmektedir. Bu varlığın %90 ı Fas'ın elinde olup % 6 sı da Kenya'da bulunmaktadır. 36 Afrika ülkesinden geriye kalan 34 ülke % 4'lük kısım olan 194 milyon dolarlık varlığı yönetmektedir. Afrika'daki 20 ülkenin kooperatif bankasının yönettikleri varlık 1 milyar \$ dan fazladır. Bu ülkeler arasında yedisinin varlığı 10 milyon \$ dan fazla, sekizinin 5 milyon ile 10 milyon \$ arasındadır. Kooperatif bankası üyeleri açısından Afrika kıtasına bakıldığında 3.5 milyon üye ile Nijerya ve 2.8 milyon üye ile Mısır dikkati çekmektedir.²²

Amerika kıtasında bulunan kooperatif bankasının toplam varlığı 466 milyar dolardır. Bu varlığın % 75'i Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kooperatif bankalarının elindedir. Kanada'daki kooperatif bankaların payı ise % 20 dir. Diğer iki ülkeden biri olan, Arjantin'deki kooperatif bankalarının varlığı 10.6 milyar dolar ve Kolombiya'dakilerin ise 1.88 milyar dolardır. Amerika kıtasındaki üyelerin dağılımına bakıldığında % 80'lik payla Amerika Birleşik Devletleri birinci sırada yer almaktadır. Kanada ise % 11'lik payla bu ülkeyi takip etmektedir .

% 91.7'lik payla Japon kooperatif bankaları da Asya kıtasında önemli bir yere sahiptir. Buna karşılık 91 milyar dolarla ve % 3.6'lık payla

²² VEZINA ve COTE,23-25

Kore kooperatif bankaları gelmektedir. Tayvan'daki kooperatif bankaları 59.8 milyar dolarlık ve İsrail kooperatif bankaları 45 milyar dolarlık bir varlığa sahiptirler. Bu ülkelerin ardından dört ülkenin varlıkları 100 milyon dolardan fazladır. Son bloğa giren ülkelerin varlık toplamları ise ülke başına 40 milyon ile 100 milyon dolar arasında değişmektedir. Asya'daki kooperatif bankaları üyelerinin % 98'lik kısmını üç ülke paylaşmaktadır. Bu ülkeler % 78.8'le Hindistan, % 13.7'le Japonya ve % 5.5'le Kore'dir.²³

Avrupa kıtasındaki 20 farklı ülkenin varlıkları her birininki 1 milyar dolardan fazladır. Almanya'daki kooperatif bankalarının konsolide edilmiş varlıkları toplamı 905 milyar dolardır. Fransa'daki varlıklar toplamı ise 711 milyar dolardır. Diğer dört Avrupa ülkesinin toplam varlıkları ise 100 milyar dolardan fazladır. Sekiz ülkedeki üye sayıları 1'er milyondan fazla, diğer yedi ülkede ise üye sayıları yüzer binden fazladır .

Son olarak Avustralya kıtasında, Avustralya'nın toplam olarak yönettiği mevduat 13 milyar dolarla % 97'lik kısmı oluşturmaktadır. Avustralya'daki kooperatif bankalarının üye sayısı 3.4 milyondur. Bu rakam da kıtadaki üyelerin % 94'ünü oluşturmaktadır.²⁴

Tüm dünyada 29 ülkenin kooperatif bankalarının yönetmiş olduğu toplam mevduat 1'er milyardan fazladır. 57 adet kooperatif bankasının sahip olduğu varlıklar 500'er milyon dolardan fazladır. 60 ülkedeki kooperatif bankalarının her biri 50.000 den fazla üyeye sahiptir.

Kıtalarındaki kooperatif bankalarının toplam olarak üye sayıları, müşteri sayıları, mevduat miktarları ile açılan krediler ve varlık toplamları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 2: Kıtaların Ayrıntılı Bilgileri (Milyon US \$)

Kıtalar	Üye Sayısı (Adet)	Üye Koop.ler (Adet)	Mevduat Miktarı (Milyon \$)	Kredi Tutarı (Milyon \$)	Varlıklar (Milyon \$)
Afrika	9.905.680	26.839	5.179	2.240	6.303
Amerika	89.578.616	18.860	385.091	319.568	466.182
Asya	153.943.797	155.514	2.161.334	1.362.164	2.493.449
Avustralya	3.641.040	557	11.689	10.396	13.440
Avrupa	42.052.065	14.846	1.624.755	1.303.174	2.609.680
TOPLAM:	299.121.198	216.616	4.188.048	2.997.542	5.589.054

Kaynak:Profile of Cooperative Banking Institutions throughout the World 1998, Sayfa:12

Kooperatif bankacılığı sistemi ile ilgili olarak yapılan bu nicel incelemenin sonucunda; bu tipteki bankaların mali piyasada ve kendi ülkelerindeki piyasalarda etkin olduğu söylenebilmektedir. Özellikle gelişmiş

²³ VEZINA ve COTE,25-26

²⁴ VEZINA ve COTE,26

ülkelerde bu bankaların kooperatiflerden toplamış oldukları mevduat ile açılmış olan kredilerin toplam rakamları kooperatiflerin nasıl desteklendiğinin ipuçlarıdır.

Kooperatif bankalarının niceliksel olarak incelenmesinin ardından seçilmiş ülke örneklerinin niteliksel olarak incelenmesinin de Türkiye’de kurulacak olan bir kooperatif bankasının model çalışmaları için yararlı olacaktır.

Tablo 3: Bazı Ülkelerin Kooperatif Bankalarının Genel Özellikleri

Ülkeler	Verdiği Destekler	Yapılanma	Oy Kullanma
Kanada	-Kredi birliklerinin işlemlerini planlama -Yasa ve vergilendirme konularında destek -Pazarlama, iletişim ve bilgi teknolojilerinde destek -Profesyonel yönetim desteği	Bölgesel Yapılanma (Kredi birlikleri ve merkez birlikleri)	Demokratik Yönetim İlkesi gereği tek oy
Amerika	-Çiftçi firmalara destek vermek -Tarımsal kooperatiflere destek -Tarımsal İhracata aracılık etme -Elektrik, telekomünikasyon ve atık su uygulama kooperatiflerinin desteklenmesi	Merkez ve bölgesel yapılanma	Üyelik esastır.
Hindistan	-Kadın kooperatiflere -Tarımsal alana -Zirai destekleme ürün alımı -Pazarlama desteği	Bölgesel organizasyon şeması benim-senmektedir.	
Japonya	-Reel sektöre -KOBİ'lere -Tarım ve gıda satış kooperatiflerine destek -Devlet fonlarının aktarılmasına aracılık	Bölgesel organizasyon yapısı benimsenmiştir	Tek oy ilkesi geçerlidir.

Tablo 3’de ilgili ülkelerde var olan kooperatif bankalarının kooperatiflere vermiş oldukları destekler ile organizasyon yapıları ve kooperatiflerin bankalara ortaklık ya da üyelik şeklindeki bağlılıklarını gösteren oy kullanma şekilleri verilmektedir. Tablo 3 incelendiğinde kooperatif bankalarının kooperatiflere sadece finansal anlamda destek olmadıkları da görülmektedir. Kooperatif bankalarının finansman desteği dışında verdikleri desteklerin en başında yönetim ve pazarlama destekleri gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’de kurulacak olan kooperatif bankasının bir yatırım bankası fonksiyonunu da yüklenerek tarımsal planlama ile ilgili kurumlara destek olması faydalı olacaktır. Yine bu bilgilerle birlikte daha önce kurulmuş olan kooperatif bankalarının kaynak yapısı ve kredilerinin dağılımı kurulması düşünülen banka için alt yapı niteliğinde bilgi sağlayacaktır.

Tablo 4: Bazı Ülkelerin Kooperatif Bankalarının Kaynak ve Kredilerine İlişkin Bilgiler

Ülkeler	Kaynaklar	Verilen Krediler	Risturn Dağıtımı
Kanada	-Üye aidatları (%77,6) -Kurumsal Fon (%0.4) -Hükümet Kaynakları (%18.6)	-Tarımsal Krediler (%71)+ -Bireysel Krediler (%27.8) -Tic. Ve San.Kre. (%1)	Sermaye oranına göre dağıtılmaktadır.
Amerika	-Ulusal ve uluslar arası yatırımcılara tahvil ve menkul kıymet satışından -Tarım sektöründen toplanan mevduat (%59) -Yöresel kooperatiflerin ve işletmelerin mev. (%23) -Uluslar arası pazarlardan (%18) -Üyelik ücretleri	-Kısa, orta ve uzun vadeli peşin krediler -Akreditif kredileri -Sabit faizli felaket kredileri -Tarımsal alana açılan krediler (%61) -Kamu-Hizmet (%19) -Uluslar arası (%20)	-Ortağı olan müşterilerine dağıtmaktadırlar -En az %20'si nakit temettü Geriye kalan risturn (sermayeye ilave şeklinde) olarak dağıtılır.
Hindistan	-Hükümet bütçelere %40 la katılmaktadır. -Sermayeye katılım.	-Çiftçi kredileri -Kadın işletmecilere krediler	
Japonya	-Tahvil İhracı -Mevduat Toplama	-Üyelerine kısa, orta ve uzun vadeli krediler açmak	-Kar payı ödeme-leri %8 ile sınırlandırılmıştır

Tablo 4'de Kooperatif bankalarının kaynak yapıları incelendiğinde; kooperatif bankacılığı uygulamalarının düzene oturduğu ve gelişmiş ülkelerin banka kaynaklarının önemli bir kısmını yine kooperatiflerden temin ettiği bilinmektedir. Bu ülkelerdeki kooperatif bankalarının kaynak yapılarında kamu kesimi fonlarına rastlanmamaktadır. Bu bankalar ancak kamu kesimi fonlarının aktarımında görev üstlenmektedir. Yine kredi yapıları ele alındığında kooperatif bankalarının çoğunlukla tarımsal krediler dağıttıkları gözlenmektedir. Kooperatif bankalarının elde ettikleri karı ortağı olan kooperatiflerle paylaşması (risturn) onlar için kullanılan kredilerin maliyetlerinin düşürülmesi açısından avantaj sağlamaktadır.

SONUÇ

Kooperatifler, karşılıklı yardımlaşma esasına göre kurulan sistemler olduklarından dolayı sistemi oluşturan bireyler genellikle fon sıkıntısı olan fertlerdir. Bu yüzden de ortaklık payları düşük belirlenmekte ve çoğu zamanda bu düşük ortaklık payları dahi sisteme kazandırılmamaktadır. Öz kaynakları yetersiz olan kooperatifler diğer taraftan uygun şartlarda yabancı kaynakta temin edemediklerinden finansman sıkıntısı çekmektedirler. Bugün ülkemizdeki kooperatiflerin de en büyük sorunlarından birisi de amaçlarını gerçekleştirebilecek finansmanı sağlayamamalarıdır. Bu konunun çözülebilmesi için bir çok çalışma kaleme alınmıştır. Bu çalışmaların önemli

bir kısmında çözüm yollarından birisi olarak Türkiye’de bir kooperatif bankasının kurulması önerilmiştir. Bu çalışmada da aynı düşünceden hareketle Türkiye’de kurulacak bir kooperatif bankasının kooperatiflerin finansman sıkıntısına çözüm olacağı kabul edilmekte olup kooperatif bankacılığı sisteminin kısaca tanıtılıp dünya genelindeki uygulamalarının niceliksel ve niteliksel olarak tanıtılması hedeflenmiştir.

Kooperatif bankacılığı sisteminin temelinde kooperatiflerin banka hisselerinin çoğunluğunu ellerinde bulundurmaları yatmaktadır. Kooperatiflerin sahibi olduğu bankanın yine işlemlerinin büyük bir kısmını kooperatiflerle gerçekleştirmesi de yine bu bankaları diğer bankalardan ayırt eden unsurların başında gelmektedir. Kooperatif bankacılığının ilk uygulamaları neredeyse kooperatifçilik hareketiyle birlikte başlamaktadır. Bugünkü gelinen nokta ise gelişmiş ülkelerde ekonomik ve sosyal kalkınmanın aracı olan kooperatiflerle birlikte kooperatif bankacılığı sistemi de başarıyla uygulanmaktadır. Bu başarılı uygulamaların örnek alınarak Türkiye için bir kooperatif bankası modelinin geliştirilmesi ve uygulamanın başarıya ulaşmasında yardımcı olacağı açıktır.

Dünya genelindeki kooperatif bankacılığı uygulamaları incelendiğinde; yerel ve bölgesel kooperatiflerin kullanılarak bir bankacılık sisteminin oluşturulduğu Alman Modeli ile daha çok ticari bankacılık faaliyetleri gibi şube ağlarının hakim olduğu İngiliz Modeli diye adlandırılan iki model altında toplandığı görülmektedir. Yine uygulamaların tarihsel gelişimine bakıldığında daha önceleri tarım ve esnaf- sanatkar kooperatifleri için ayrı faaliyetlerde bulunan bankalar varken bunlar daha sonraki tek çatı altında toplandıkları gözlenmektedir. Diğer bir dikkat çeken nokta ise kooperatif bankacılığı sisteminin bazı ülkelerde bir yatırım bankası gibi planlama (özellikle tarımsal planlama) amacıyla da kullanıldığı görülmektedir.

Çalışmadan da izlenebileceği gibi gelişmiş ülkelerde başarıya ulaşan bu sistemin Türkiye’deki kooperatiflerin finansman sorunun çözümü içinde kullanılması gerekmektedir. Bu çalışma Türkiye’de bir kooperatif bankacılığı modeli oluşturulurken diğer ülke uygulamalarının incelenmesi açısından yararlı olacaktır. Özellikle, kooperatif bankasının organizasyon şemasının nasıl olması gerektiğinin belirlenmesi (anonim şirket yada kooperatif kuruluşu), diğer taraftan yapılanmanın merkezi mi yada bölgesel mi olacağı, bankanın tüm kooperatiflere mi yoksa uzmanlık alanlarına göre ayrı ayrı bankalar şeklinde mi yapılması gerekeceği, kuruluşu ve sermayesinin oluşturulması aşamasında devletin rolünün ne olması gerektiği, bankanın ortaklarına hangi destekleri sağlayacağı, bankanın bu destekleri sağlamak için hangi kaynakları kullanması gerektiği ve bankanın kar payı dağıtımının nasıl yapılması gerektiği ile ilgili soruların cevaplarının bulunmasında diğer ülkelerdeki başarılı kooperatif bankacılığı sistemi uygulamalarının incelenmesi çok daha fazla önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

1. DAVIS Peter ve Steve. WORTHINGTON, “Cooperative Values: Change and Continuity in Capital Accumulation The Case of the British Cooperative Bank”, **Journal of Business Ethics**, Vol:12, 1993
2. DUYMAZ İsmail, **Türkiye’de Kooperatiflerin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri**, Ankara, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları,1985
3. FEKETE Farkas ve J.Vass JOBORU, “The Role of Co-operative Banks in the Hungarian Financial Instituton System with Special Respect to Financing Rural Area”, **www.unibamberg.de/sowi/economics/wenzel/forschung/ite/conf/abstract/afek.**
4. HARVEY Brian , “Ethical Banking: The Case of the Co-operative Bank”, **Journal of Business Ethics**, Vol.14, 1995
5. HELM Franz C., **Kooperatif İşletme Ekonomisi**, Çev: İlhan CEMALCILAR, Eskişehir İ.İ.T.A. Yayını, Yayın No: 150/92, Eskişehir, 1979
6. KITSON Alan, “Taking The Pulse: Ethics and The British Cooperative Bank”, **Journal of Business Ethics**, 1996, Vol:15
7. MÜLAYİM Ziya Gökalp, **Kooperatifçilik**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995
8. PARASIZ İlker, **Modern Bankacılık Teori ve Uygulama**, İstanbul, 2000
9. SCHERBECK Per W., “İsveç Kooperatif Bankalarının Teşkilatlanmış Şekli”, Çev. Celal UZEL, **Kooperatifçilik Dünyası**, Ankara, 1984
10. ŞAHİN Yeşim Edis ve N. Oğuzhan ALTAY, “Kooperatifler Bankası ve Almanya Örneği”, **T.C. Dokuz Eylül İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, İzmir, 1991
11. TAYŞİ İsmet, “Kooperatifler Bankası Kurulabilir mi?”, **Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi**, 1998
12. VEZINA Martin ve Daniel COTE,”International Profile of Cooperative Banks: An Impressive Portrait”, **The World of Co-operative Enterprise**, 1999, Vol:92-93
13. VEZINA Martin, Daniel COTE VE Micheline TETRAULT, **Profile of Cooperative Banking Institutions throughout the World**, Kanada, Centre de Gestion des Cooperatives, 1998
14. www.dgbank.de/